

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Reacties op: Over het 'kritisch' toepassen van 'zuivere' theorieën

Nobel, J.W.; Rozemond, S.; Lieshout, R.H.

Citation

Nobel, J. W., Rozemond, S., & Lieshout, R. H. (1986). Reacties op: Over het 'kritisch' toepassen van 'zuivere' theorieën. *Acta Politica*, 21: 1986(2), 200-207. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452643>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452643>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Reacties op: Over het 'kritisch' toepassen van 'zuivere' theorieën (AP, okt. 1985)

Een repliek van J. W. Nobel

In *Acta Politica*, oktober 1985¹, heeft R. H. Lieshout enig kritisch commentaar gegeven op mijn studie over de machtstheorie van H. J. Morgenthau². Zijn bezwaren ontwikkelt hij voornamelijk op kentheoretische gronden, langs wegen die gebaand zijn door het kritisch rationalisme. Daarmee gaat hij voorbij aan een kant van de studie die ik belangrijk vind en die ik voor de goede orde wil vermelden, namelijk de toepassing die Morgenthau aan zijn theoretische ideeën heeft gegeven in de vorm van talloze kritische commentaren op het Amerikaanse beleid in de koude oorlog. Ik was in het bijzonder geïnteresseerd in de vraag of deze kritieken met de theorie één consistent geheel vormen. Waar Lieshout die toepassingen aan de orde stelt, herhaalt hij echter in hoofdzaak zijn kentheoretische argumenten. Voor het overige zij vermeld dat Lieshout enige interessante passages uit Morgenthau en ander werk heeft aangevoerd, die echter naar het mij lijkt mijn conclusies alleen maar bevestigen. Op een aantal punten van deze kritiek wil ik hieronder graag terugkomen.

1. Een eerste probleemgebied betreft de status van Morgenthau's machtstheorie, in het bijzonder de vraag of deze kan worden aangemerkt als een empirische theorie. Zelf heeft Morgenthau die pretentie van een empirische rechtvaardiging wel laten gelden, daar waar hij stelt dat de theorie moet zijn: 'consistent with the facts'³. Hij is echter niet erg systematisch te werk gegaan en heeft de theorie ook niet zodanig geformaliseerd dat een empirische toetsing in de strikte zin van het woord mogelijk is. De centrale theoretische stellingname is nietszeggend en welbeschouwd tautologisch. Daaruit heb ik geconcludeerd dat de theorie geen uitsluitel geeft over de empirische wereld en dus als empirische theorie te kort schiet. Het eigenaardige is dat Lieshout deze conclusie wel deelt, maar meent dat ik daarvoor geen goede gronden heb. Hij erkent dat aan de centrale axioma's van de theorie geen empirische consequenties kunnen worden verbonden, maar vindt dat geen argument tegen de theorie. Want, zegt hij, de centrale axioma's van een theorie hoeven niets te betekenen. De empirische strekking ervan wordt vastgesteld door middel van 'existentiële

axioma's die eraan worden toegevoegd. Morgenthau verzuim is niet dat hij een nietszeggende theorie ontwikkelde, maar dat hij daaraan geen existentiële axioma's toevoegde. Dit lijkt mij een formalistisch bezwaar dat niet veel te betekenen heeft. Aangezien niemand verplicht is om het onderscheid tussen centrale axioma's en existentiële axioma's te respecteren, kun je bij het ontbreken ervan kort en goed zeggen dat de theorie geen toetsing in strikte zin toelaat en in die zin als empirische theorie te kort schiet. Morgenthau *meende* dat zijn machtstheorie betekenis bezat voor de werkelijkheid. Welnu, als dat niet het geval is, schiet de theorie te kort.

2. Een ander bezwaar dat Lieshout noemt, betreft mijn behandeling van een voorbeeld dat Morgenthau zelf aanvoert ter staving van zijn theorie. Lieshout is van mening dat mijn kritiek erop niet overtuigend is en dat ik mij niet tot één enkel voorbeeld had mogen beperken. Nu kunnen voorbeelden in beginsel nooit de geldigheid van een theorie bewijzen, maar zij kunnen haar wel ontkrachten. Wanneer men het scherp stelt is één enkel voorbeeld voldoende om een theorie met universele geldigheidspretentie te weerleggen. Zelf heb ik de theorie van Morgenthau echter niet zo streng opgevat, maar meer als de benadering van een ideale werkelijkheid (waarover hieronder meer). Ik heb dan ook allerminst met één voorbeeld volstaan, doch in mijn beschouwingen over de toepassing van de theorie (de kritiek van Morgenthau op het Amerikaanse buitenlandse beleid) op vele tekortkomingen gewezen. In verband met de inleiding tot zijn *Politics among nations*, waar Morgenthau twee illustraties heeft gegeven van zijn theorie, heb ik de eerste daarvan (de enige die daarvoor in aanmerking kwam) historisch wat nader bekeken.

Het gewraakte voorbeeld betrof de interventie die Engeland en Frankrijk in 1939 overwogen om hulp te bieden aan Finland in zijn oorlog met de Sovjetunie. Morgenthau zag daarin het (hypothetische) bewijs voor zijn stelling dat een moralistische politiek brokken maakt. Hij redeneerde dat de plannen voor de interventie voortkwamen uit een moralistische opvatting van internationale politiek (geïnspireerd door verontwaardiging over de Russische agressie) en dat zij faliekant zouden hebben uitgepakt wanneer zij niet verijdeld waren door de Zweedse weigering doortocht te verlenen. Immers in dat geval zouden Engeland en Frankrijk zich, behalve met Duitsland, ook met de Sovjetunie in oorlog hebben bevonden. Het bleek mij echter bij nader onderzoek dat de interventie niet, in elk geval niet alleen te herleiden was tot het idealistische idee van hulpverlening aan een kleine natie in nood en afstraffing van agressie. Er was een ander heimelijk motief van uitgesproken realistische, zo niet machiavellistische signatuur, namelijk om de interventie te gebruiken als voorwendsel om, op weg naar Finland, de Zweedse ijzerertsminen in bezit te nemen. Zo kon Duitsland

worden afgesneden van een onmisbare grondstof voor zijn oorlogsproductie. Natuurlijk kan men zich afvragen of idealistische motieven daarnaast geen rol hebben gespeeld. Ik heb in mijn behandeling ook gewezen op de grote beroering in de publieke opinie als gevolg van de Russische overval. Maar zoveel is zeker, dat een voorbeeld dat Morgenthau zelf aandragt en dat de kritiek op de talloze drukken en edities van *Politics among nations* blijkbaar heeft doorstaan, niet erg overtuigend is.

Nu verwijt Lieshout mij dat mijn bewijsvoering 'op zijn zachtst gezegd nogal mager is'. Zeker zou hier historisch nog wel dieper gravend werk kunnen worden verricht. Maar het argument dat hij tegen mijn behandeling aanvoert is gewoon komisch. Hij verwijt mij dat ik mij baseer op de getuigenis van een auteur 'die al geruime tijd dood is' (Winston Churchill). Daarmee speelt hij tegen mij terug het verwijt dat Morgenthau werd gemaakt (niet rechtstreeks door mij overigens), dat hij bij voorkeur terugviel op het werk van auteurs die 'al meer dan honderd jaar dood zijn'. Nu ik Churchill aanhaalde, ziet Lieshout daarin een voorbeeld van 'de pot die de ketel verwijt dat hij zwart ziet'⁴. Er is echter een belangrijk verschil dat Lieshout over het hoofd ziet. Het betreft hier niet een beroep op een klassieke vindplaats om aan een theorie meer gezag te verlenen, maar de verwijzing naar een primaire bron. Churchill was zelf een van de hoofdfiguren in de voorbereiding van de interventie. Wanneer men dan uit zijn mond kan optekenen dat het de bedoeling was 'to kill two birds with one stone, i.e. help Finland and cut off the iron ore', is dat van wezenlijk belang.

3. In mijn studie heb ik trachten aan te tonen dat Morgenthau's machts-theorie een ambivalente constructie is. Ik kwam geleidelijk tot de conclusie dat Morgenthau een onderscheid maakte tussen het wezen van de politiek en de werkelijke verschijningsvorm ervan. Daardoor kon hij volhouden dat de politiek rationeel was en toch irrationeel, namelijk in diepste wezen rationeel, maar in haar moderne verschijningsvorm irrationeel. Men kan het ook zo uitdrukken, dat Morgenthau een politieke essentie, die hij ontleende aan de 19e-eeuwse diplomatieke gedragscode, gebruikte om er de twintigste-eeuwse praktijk mee te kritiseren. Zo kon hij zijn theorie rechtvaardigen als een reflectie van historische wetten, en tegelijk hanteren als een kritisch instrument om de overtreding van die wetten aan de kaak te stellen.

Nu zegt Lieshout dat ik geen recht doe aan Morgenthau's standpunt, omdat ik die constructie van een essentiële politieke werkelijkheid baseer op één enkel citaat, daarbij een citaat dat volgens hem ook anders kan worden gelezen. Dat is echter allerm minst het geval. Over de ambivalente grondslag van de theorie gaat hoofdstuk 5 en trouwens het hele theoretische gedeelte, en de kwestie wordt keer op keer in de 'toepassingshoofd-

stukken' aan de orde gesteld. De theoretische analyse is gebaseerd op verschillende belangrijke passages uit Morgenthau's werk en bepaald niet alleen de door Lieshout aangehaalde. Heel duidelijk blijkt dat Morgenthau zijn machtsthese het karakter heeft gegeven van een rationele correctie op een irrationele werkelijkheid, waar hij in de fundamentele inleiding, die hij vanaf de tweede editie aan zijn theoretische hoofdwerk heeft toegevoegd, zegt: 'Hence it is no argument against the theory here presented that actual foreign policy does not or cannot live up to it. The argument misunderstands the intention of this book, which is to present not an indiscriminate description of political reality, but a rational theory of international politics'⁵. Hoezeer Morgenthau dacht in termen van een essentiële realiteit die rationeel is en van hogere orde dan de brute (contemporaine) realiteit, blijkt uit de passage die daaraan voorafgaat en die eveneens uitgebreid door mij is behandeld: 'The difference between international politics as it actually is and a rational theory derived from it is like the difference between a photograph and a painted portrait. The photograph shows everything that can be seen by the naked eye; the painted portrait does not show everything that can be seen by the naked eye, but it shows, or at least seeks to show, one thing that the naked eye cannot see: the human essence of the person portrayed'⁶. Natuurlijk bevat iedere theorie, ook een empirische, enige idealisering. Maar de machtstheorie is op die grond niet te verdedigen. De moderne politieke praktijk was geen middelmatige gelijkenis maar een karikatuur van Morgenthau's theorie. Daarom heb ik bij voorbeeld uitgebreid stilgestaan bij Morgenthau's oordeel over de Amerikaanse buitenlandse politiek in de koude oorlog, die hij in hoofdzaak beschouwde als een moralistisch gedrocht, in niets gelijkend op zijn model van rationele politiek. Trouwens, Lieshout wijst zelf op een veelzeggende passage die Morgenthau in verband met zijn desillusie over de Amerikaanse Indo-Chinapolitiek opnam in de meergemelde inleiding tot *Politics among nations*, waar hij het heeft over de constructie van een 'counter-theory of international politics, a kind of pathology of international politics'⁷.

4. Ten slotte wil ik nog iets zeggen in verband met mijn stelling dat het in de wetenschap 'om meer gaat dan de vaststelling van partiële empirisch gefundeerde verbanden' en dat 'goede wetenschap ook een geïntegreerde visie moet ontwikkelen op mens en maatschappij, waarin feiten en waarden hun plaats hebben'. Het is waar dat ik met die uitspraak in bepaalde opzichten op de lijn kom van Morgenthau's wetenschapsopvatting. Morgenthau heeft zijn engagement in zijn wetenschappelijke opvattingen en kritische stellingname verwerkt. Zijn onvermoeibaar ageren tegen de interventie in Vietnam bewijst dat dat standpunt, dat al veel eerder in zijn theoretisch werk was neergelegd, geen loos gebaar was. De grote politieke

vraagstukken draaien om waarden en belangen die om een normatieve beoordeling vragen. De wetenschap dient de politiek niet te beschouwen als een zuiver technisch vraagstuk dat alleen maar antwoorden wil hebben op de vraag hoe niet meer ter discussie gestelde belangen moeten worden verwerkt. Zij moet ook treden in de beoordeling van die belangen en waarden.

Noten

1. R.H. Lieshout, Over het 'kritisch' toepassen van 'zuivere' theorieën, *Acta Politica*, 1985, nr. 4.
2. J.W. Nobel, *De utopie van het realisme. De machtstheorie van Hans J. Morgenthau en de kritiek op het Amerikaanse beleid in de koude oorlog*, 1985.
3. H.J. Morgenthau, *Politics among nations*, 5e dr. 1978, p. 3.
4. Noot 8 van de kritiek van Lieshout.
5. H.J. Morgenthau, *op.cit.*, p. 8.
6. H.J. Morgenthau, *op.cit.*, p. 8.
7. H.J. Morgenthau, *op.cit.*, p. 7.

Een commentaar van S. Rozemond

In *Acta Politica*, oktober 1985, plaatste R.H. Lieshout kanttekeningen bij Nobels proefschrift over Morgenthau. Noot 31 bij dit stuk begint aldus: 'Het kan mijns inziens dan ook moeilijk worden volgehouden dat Morgenthau "de beginnersfout" heeft gemaakt norm en feit door elkaar te halen'. In die volzin staan twee woorden tussen aanhalingstekens. Dat lijkt te wijzen – het woord zegt het al – op een aanhaling. Daar Nobel zelf de term 'beginnersfout' niet heeft gebruikt, doch ik in een recensie van zijn boek wél¹, ben ik zo bescheiden te reageren als ware de opmerking van Lieshout tevens een steek onder water aan mijn adres.

Laat ik eerst opsommen wat Lieshout zoal spontaan toegeeft:

1. Morgenthau maakt er geen geheim van dat hij normatief te werk gaat (p. 458).
2. Ten aanzien van de vraag of politici volgens de hoofdnorm handelen, zodat die tegelijk ook beschrijvende, verklarende en voorspellende waarde heeft, is 'Morgenthau taalgebruik verre van helder', terwijl een andere 'wijze van redeneren veel misverstanden zou hebben kunnen voorkomen' (p. 457 juncto 453).
3. 'Morgenthau meent te weten waarom internationale betrekkingen

zich ontwikkelen zoals zij zich ontwikkelen' en 'waarom het verstandig is zijn theorie te aanvaarden en daarnaar te handelen' (p. 458).

Lieshout heeft natuurlijk kennis genomen van Morgenthau's vermaarde, ook door Nobel geciteerde zinnen: 'We assume that statesmen think and act in terms of interest defined as power, and the evidence of history bears that assumption out. That assumption allows us to retrace and anticipate, as it were, the steps a statesman – past, present, or future – has taken or will take on the political scene' enz. Volgens Lieshout evenwel zeggen deze zinnen niet veel: ze zijn 'verre van helder' en daarmee afgedaan. Blijkbaar gaat hij ervan uit dat Morgenthau toen hij dit opschreef zijn dag niet had. De werkelijkheid is evenwel dat deze de passage in 1954 in zijn hoofdwerk opnam, haar in de nieuwe versie van 1968 handhaafde, en haar, ondanks bij voorbeeld de in laatstgenoemd jaar verschenen kritiek van Rosenau², in 1973 ongewijzigd liet, ook al had hij blijkens het voorwoord bij die herziene uitgave 'extensive changes' aangebracht in 'concepts and theoretical propositions'.

De bewuste zinnen en de rest van de bladzijde waaraan zij zijn ontleend³ zijn trouwens afgezien van de woorden 'as it were' helemaal niet onhelder. Ze zijn alleen maar lijnrecht in strijd met menige andere uitlating in hetzelfde werk.

Noten

1. Het tijdsgewricht en Morgenthau (boekbespreking) *Internationale Spectator* juli 1985 (39-7) p. 442. Zie hierover eerder mijn 'Buitenlandse politiek en Nederlands belang', *Acta Politica*, jan. 1983 (18-1) p. 11-12.
2. Zie onder 'national interest' in: *Encyclopedia of social sciences*.
3. *Politics among nations* (1973) p. 5.

Naschrift van R.H. Lieshout

Het stemt tot tevredenheid te kunnen constateren dat beide schrijvers de hoofdlijnen van mijn betoog op geen enkele manier bekritisieren. Wat de reactie van Rozemond betreft: ik vrees dat ik, ook na herhaalde lezing, volstrekt niet begrijp op welke wijze de door hem geciteerde zinnen een weerlegging zouden kunnen betekenen van mijn stellingname dat Morgenthau niet de 'beginnersfout' heeft gemaakt norm en feit door elkaar te halen. Ook Nobels weerwoord kan ik niet geheel volgen. Zo vallen de door hem onder punt 3 aangehaalde citaten heel wel te rijmen met de door mij verdedigde opvatting dat Morgenthau inzag dat een empirische theo-

rie (een consistent stelsel van uitspraken over waarneembare verschijnselen met behulp waarvan we trachten te verklaren waarom de dingen zijn zoals ze zijn) nimmer de 'totale' werkelijkheid kan omvatten; blijft duister welke door mij geciteerde 'interessante passages uit Morgenthau's en ander werk' Nobels conclusies 'alleen maar bevestigen'; herhaalt hij aan het slot van zijn betoog dezelfde bezweringsformule die ik in mijn verhaal bekritiseerde – en ook nu zonder ook maar één argument voor zijn standpunt naar voren te brengen; lijkt hij niet te kunnen begrijpen dat empirische theorieën niet zonder theoretische axioma's kunnen; en heeft hij, ten slotte, blijkbaar nog nooit gehoord van het verschil tussen primaire en secundaire bronnen.

Wat het onderscheid tussen primaire en secundaire bronnen aangaat: monografieën en autobiografieën vallen niet onder de primaire bronnen. Slechts oorspronkelijke brieven, memoranda, aantekeningen en dergelijke, worden gerekend tot de primaire bronnen. De beide citaten van Churchill waar het in dit verband om gaat, komen dan niet uit een primaire bron. Het ene komt uit Max Jakobsons 'The diplomacy of the winter war' (waarbij Jakobson zich nota bene beroept op weer een ander boek), terwijl het andere citaat afkomstig is uit Churchills oorlogsmémoires 'The second world war' en overigens niet helemaal correct is weergegeven. Bovendien is het zo dat Jakobson én Nobel hebben gemist dat het door hen gebruikte citaat ook voorkomt in Churchills mémoires en wel in een alinea die Morgenthau alleen maar gelijk lijkt te geven.

Ik citeer:

The final tribunal is our own conscience. We are fighting to re-establish the reign of law and to protect the liberties of small countries. Our defeat would mean an age of barbaric violence, and would be fatal not only to ourselves, but to the independent life of every small country in Europe. Acting in the name of the Covenant, and as virtual mandatories of the League and all it stands for, we have a right, and indeed are bound in duty, to abrogate for a space some of the conventions of the very laws we seek to consolidate and reaffirm. *Small nations must not tie our hands when we are fighting for their rights and freedom.* (Mijn cursivering, dit is de door Jakobson en Nobel aangehaalde zin, RHL.) The letter of the law must not in supreme emergency obstruct those who are charged with its protection and enforcement. It would not be right or rational that the Aggressor Power should gain one set of advantages by tearing up all laws, and another set by sheltering behind the innate respect for law of its opponents. Humanity, rather than legality, must be our guide. (Churchill, Winston S., *The second world war* (Londen 1948), I, p. 432-433.)

Nog daargelaten dat de militaire campagne 'waarmee Churchill al sedert september speelde' niet, zoals Nobel beweert (zie p. 44 van *De utopie van het*

realisme), een landing bij Narvik betrof met het doel de Zweedse ijzererts-mijnen te veroveren, maar het leggen van mijnen in de Noorse territoriale wateren teneinde de aanvoer van Zweeds ijzererts naar Duitsland via Narvik onmogelijk te maken en het is in deze context dat Jakobson de betreffende zin aanhaalt (zie p. 201-202 van *The diplomacy of the winter war*). Maar ja, dit allemaal uitzoeken, 'dat zou echter een vrij omvangrijk karwei zijn' geweest (ook in het kader van een proefschrift?). Dit is niet meer 'gewoon komisch', dit is gewoon diep treurig.

Naar aanleiding van: Ph.P. Everts ed., *Controversies in foreign policy of the Netherlands. Domestic factors in the foreign policy of the Netherlands*. Nijhoff, Dordrecht 1984.

1) Inleiding

Een beschouwing over beschrijvend en verklarend onderzoek van het buitenlandse beleid van Nederland berokt voor de politicoloog en uitwaerpijlijke overtuiging. Na enig speurwerk in de overigens rijkdijk voorhanden zijnde literatuur rondom het thema 'de buitenlandse politiek van Nederland' blijkt het aantal gedegen empirische studies bijzonder klein. Er is wat geschiedschrijving, enig (elite-)politiek onderzoek en er is een aantal beschouwingen over specifieke organisatorische problemen (Van der Boven, 1960; Bader e.a., 1978; Leurdijk e.a., 1978; Wels, 1983; Everts, 1983). De Nederlandse literatuur wordt echter gedomineerd door wat meer globale beschouwingen (veelal met een historisch-filosofische dan wel opinierende inslag) en uitgebreide beschrijvingen en analyses van specifieke beleidsgebieden (Van Staden, 1974; Van Eekelen e.a., 1977; Soetendorp, 1982; Brandt e.a., 1983; Siccardi, 1983; Knippen, 1983). Ten slotte is er de overzichtsstudie van Voorhoeve die als het standaardwerk geldt, maar die eveneens niet systematisch ingaat op wat in politicologie en bestuurskunde 'beleidsprocessen' wordt genoemd.

Voor wat geïnteresseerd is in de daadwerkelijke totstandkoming en uitvoering van het beleid is de spacing dun. Overzichtbaar dun, mede gelet op de stelligheid waarmee sommigen opstapende uitspraken over deze materie doen. Procedures en totstandkoming van het buitenlandse beleid van Nederland worden vaak pas interessant gevonden wanneer ze bezet kunnen worden in een debat over de inhoud van bepaalde beleidsingen (vergelijk het debat over de beleidsingsprocedures rondom de maat van kruisersketten).